

På väg till Gäddeholm

En stensträng vid Skojarbacken

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Irsta 234:3
Limsta 1:1
Irsta socken
Västerås kommun
Västmanland

Jan Äblström

På väg till Gäddeholm

En stensträng vid Skojarbacken

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Irsta 234:3

Limsta 1:1

Irsta socken

Västerås kommun

Västmanland

Jan Ählström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2013

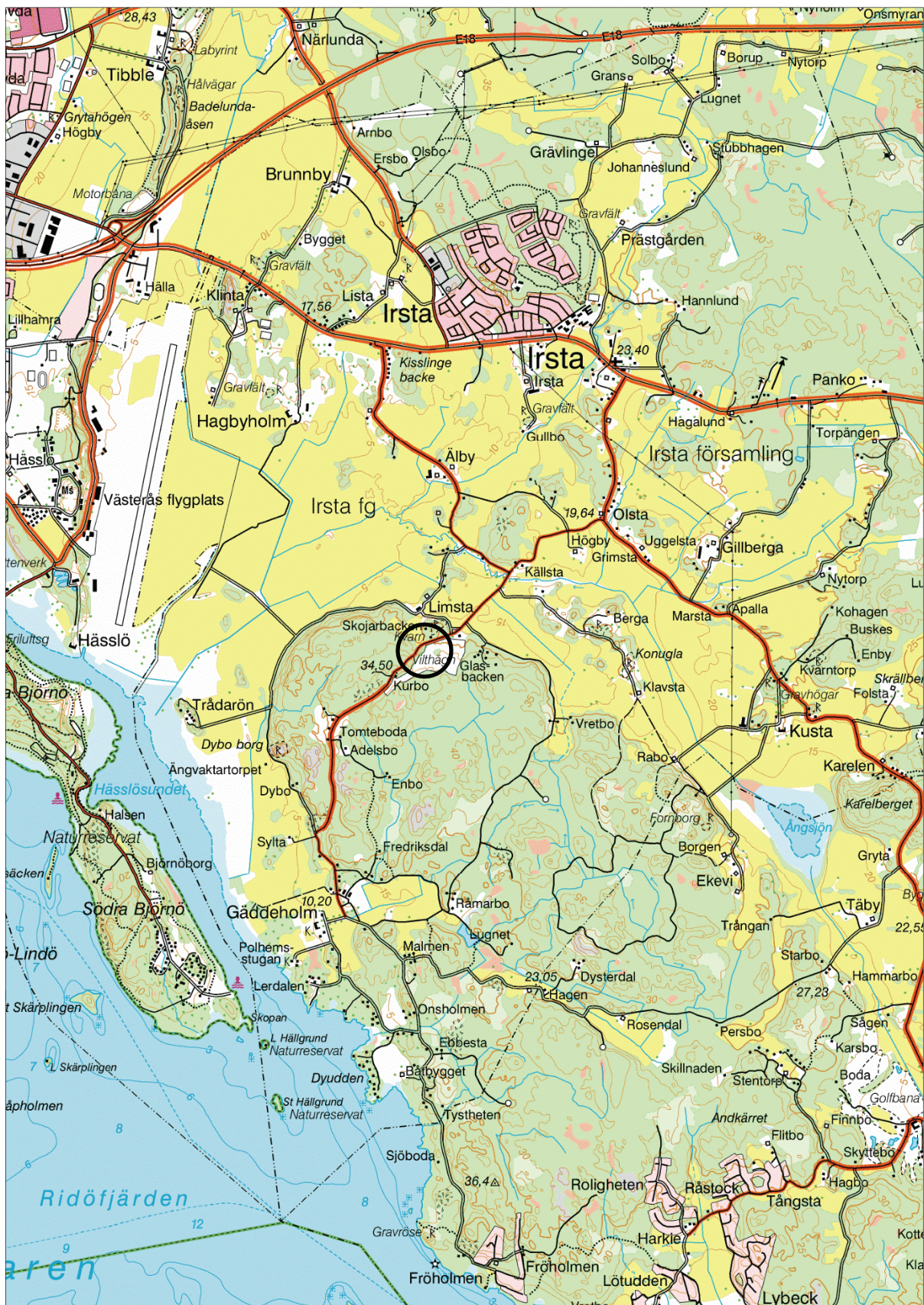
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-277-7

Tryck: Just Nu, Västerås 2013.

Innehåll

Innehåll	4
Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Målsättning och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	8
Undersökningsresultat.....	9
Tolkning och utvärdering	10
Referenser.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	11
Bilagor	12
Bilaga 1 Geometrisk avmätning av Limsta från 1742	12
Bilaga 2 Häradsekonomiska kartan från 1905–11	13

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur digitala gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Inför bygget av en ny väg mellan Irsta och Gäddeholm, öster om Västerås, har Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utfört en förundersökning av ett parti av en hägnadslämning, stensträngen Irsta 234:3. Vid vägbygget kommer fem meter av stensträngens nordöstra ände att grävas bort. Merparten av stensträngen kommer inte att beröras och länsstyrelsen bedömer att den del som kommer att beröras kan delundersökas och att resten kan ligga kvar. KM tilldelades uppdraget genom direktval. Förundersökningen syftar till att fastställa fornlämningens omfattning, karaktär och bevarandegrad samt till att datera strängen och till att klargöra om det finns andra typer av lämningar på platsen.

Västerås stad beställde och bekostade förundersökningen som utfördes under en dag i augusti 2013.

Vid förundersökningen öppnades ett 13,0×3,5–4,5 meter stort schakt inom vilket stensträngens fem sista metrar mot nordöst fångades. Den framgrävda delen av strängen grovrensades och ritades i plan varefter den genomgrävdes och ritades i profil. Stensträngens hela sträckning mättes in.

Utöver stensträngen förekom det inte några andra lämningar i schaktet.

Inledning

Västerås stad planerar att bygga en väg mellan Irsta och Gäddeholm öster om Västerås. Vägbygget är uppdelat i två etapper, etapp 1 sträcker sig från Stockholmsvägen i norr fram till nuvarande Gäddeholmsvägen i söder där etapp 2 vidtar. Bygget av vägens andra etapp kommer att beröra stensträngen Irsta 234:3. Länsstyrelsen bedömde att stensträngen kan delundersökas och att större delen kan ligga kvar (se figur 1–2).

Genom direktval fick Stiftelsen Kulturmiljövård i uppdrag av länsstyrelsen att delundersöka stensträngen. Förundersökningen genomfördes efter beslut av länsstyrelsen som fattades med stöd av 2 kap 13 § KML den 14 juni 2013 (1st dnr 431-2049-13).

Västerås stad beställde och bekostade förundersökningen som utfördes under en dag i slutet av augusti 2013. Jan Ählström ansvarade för undersökningen.

Målsättning och metod

Enligt undersökningsplanen syftar undersökningen till att fastställa fornlämningens omfattning, karaktär och bevarandegrad.

Förundersökningen ska i första hand klargöra:

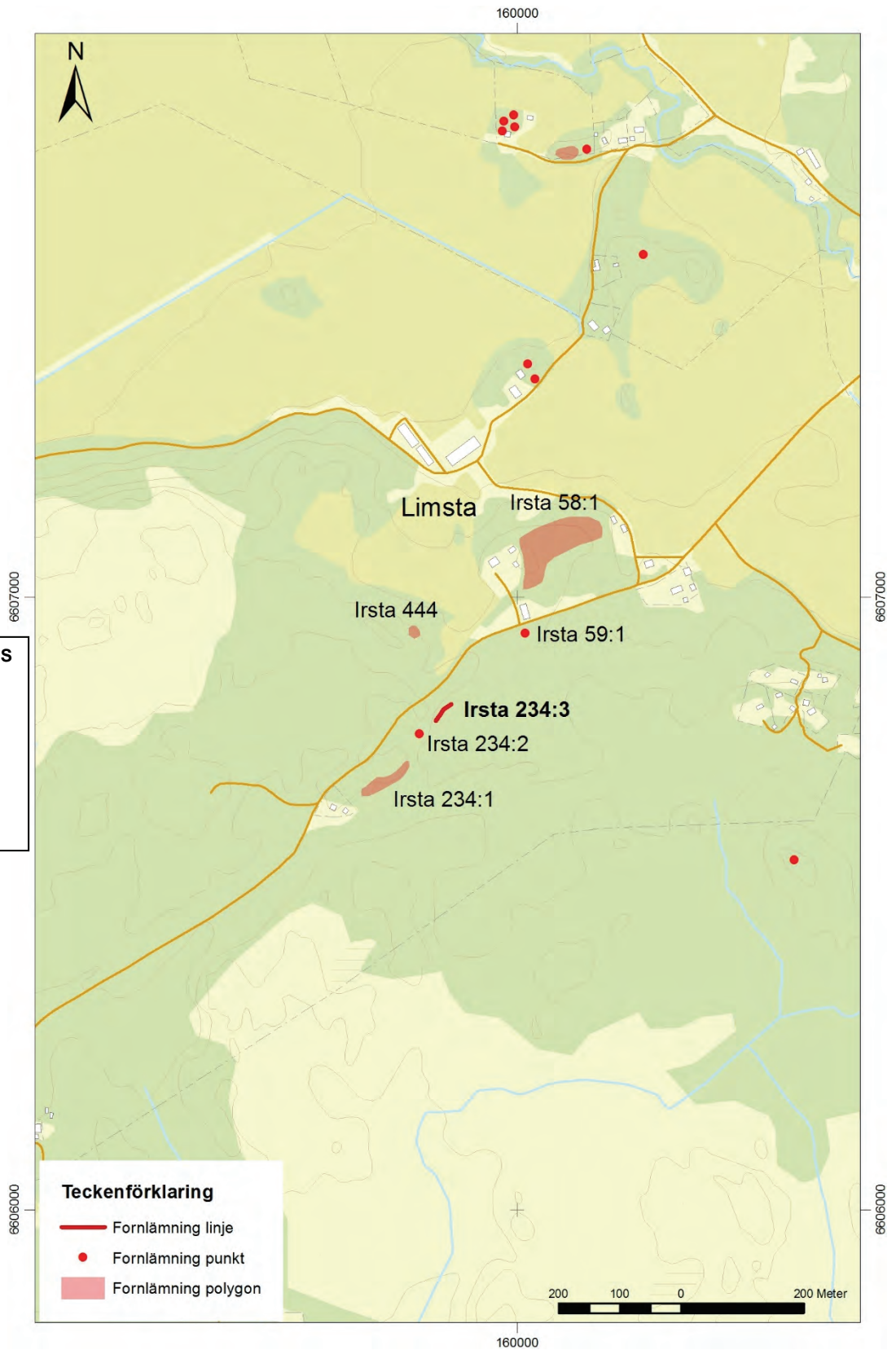
- fornlämningens utbredning och omfattning inom arbetsområdet
- fornlämningens karaktär, sammansättning och komplexitet
- preliminär datering
- preliminär tolkning av fornlämningen
- bedömning av fornlämningens bevarandegrad
- bedömning av fornlämningens kunskapsvärde

I förekommande fall ska förundersökningen även klargöra:

- förekomst av anläggningar – utbredning, bedömning av typer och antal
- förekomst av kulturlager – utbredning, tjocklek och innehåll
- bedömning av fyndförekomst – mängd, bevarandegrad och karaktär
- preliminär datering

Förundersökningen omfattade en kartstudie varvid en avmätning av Limsta, från 1742, och häradsekonomen, från 1900-talets början, studerades för att klargöra hur stensträngen förhåller sig till det äldre odlingslandskapet. Kartorna rektifierades och är publicerade som bilagor i rapporten.

Fältarbetet genomfördes på så sätt att de fem nordöstligaste metrarna av stensträngen avtorvades och mellan 0,7–1,5 meter på ömse sidor av strängen frilades. Till en början var stensträngens avgränsning mot nordöst oklar då det i förlängningen av strängen dök upp stenar. Därför avtorvades ytterligare åtta meter mot nordöst. Avtorvandet av de åtta metrarna föregicks av samråd med länsstyrelsen. Stensträngen grovrensades varefter den framschaktade delen plandokumenterades genom en handritning i skala 1:40. Hela stensträngen och schaktet mättes in med GPS (inmätningen blev mindre exakt till följd av skogen). Stensträngen genomgrävdes och sektionen ritades i skala 1:20. Ritningarna har digitaliserats. Under arbetets gång togs det fortlöpande digitala fotografier.

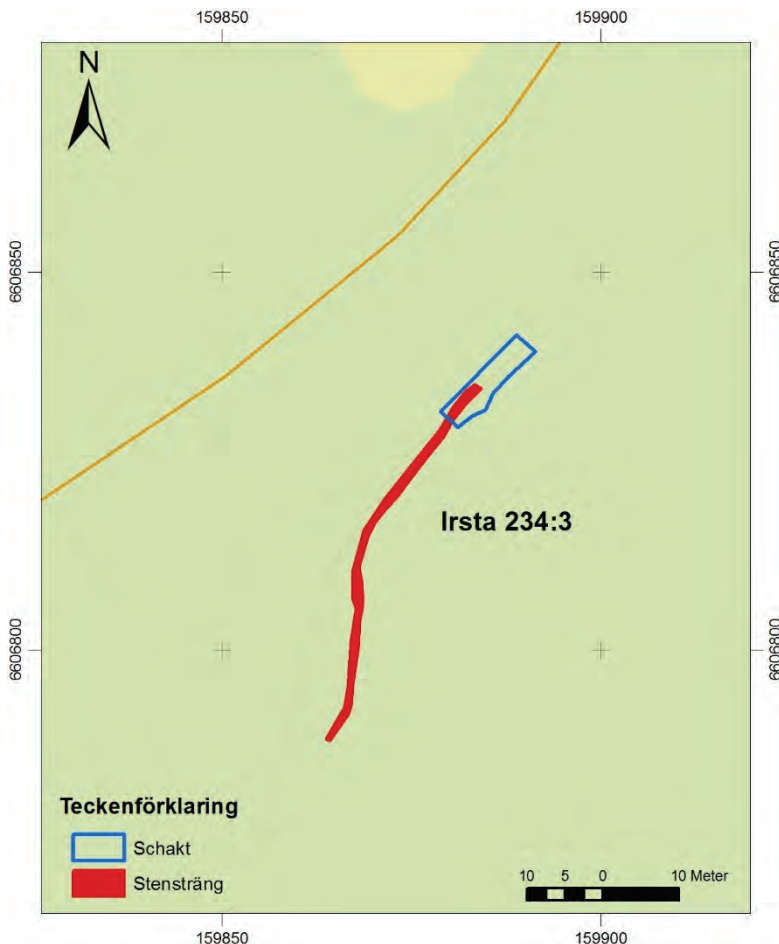

Figur 2. Stensträngen och de omgivande lämningarna registrerade i FMIS markerade med röda punkter, linjer och polygoner. Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Stensträngen ligger i skogsmark och lätt neddragen från krönet av en moränås (se figur 2 och 3). Mot öster sluttar marken tvärt mot lägre liggande, flack och trädbevuxen, mark som enligt de studerade kartorna tidigare var åker. Drygt 300 meter mot nordöst ligger Limsta gamla byläge (Irsta 58:1). 1742 års karta visar att Gäddeholmsvägen tidigare löpte längre mot sydöst, således närmare både gravfältet och stensträngen. Den äldre sträckningen kan anas i terrängen genom stenfria och relativt plana ytor mellan stensträngen och nuvarande väg. På häradsekonomen är vägens sträckning den samma som idag (se bilaga 1 och 2).

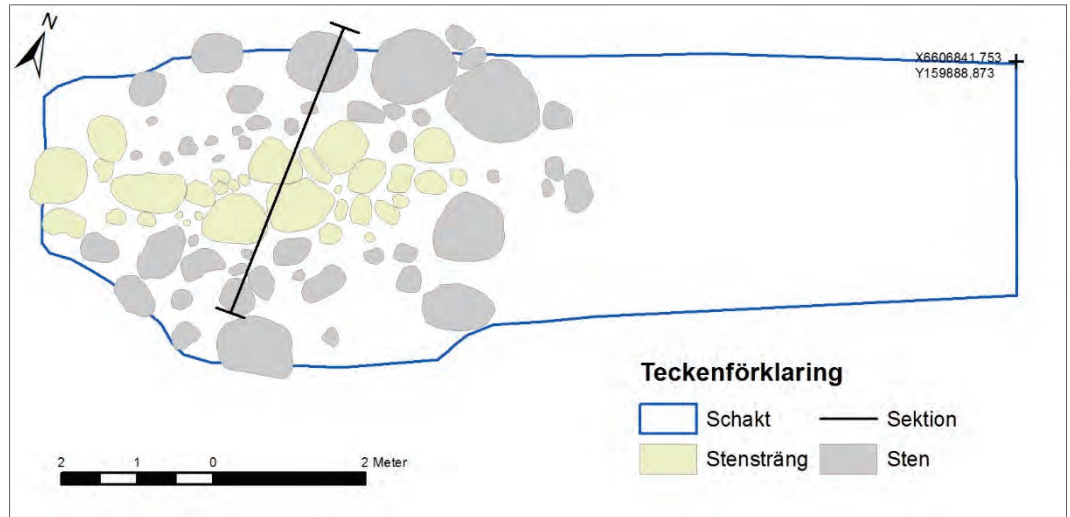
Sydväst om stensträngen ligger ett gravfält (Irsta 234:1) som omfattar 15 runda eller rundade stensättningar. Mellan gravfältet och stensträngen ligger en stensättningsliknande bildning (Irsta 234:2). Drygt 150 meter mot norr ligger boplatsoområdet Irsta 444 som dateras till äldre järnålder (500 f.Kr.–500 e.Kr.) där bl.a. spår efter metallhantering undersöktes av KM inför vägbyggets första etapp (rapport under utarbetande). Vid Limsta bytomt finns ett gravfält (Irsta 58:1) med 10 högar och 29 runda stensättningar samt en treudd. Mitt emot gravfältet, på södra sidan av Gäddeholmsvägen, finns en möjlig stensättning (Irsta 59:1).

Figur 3. Schaktet och den inmätta stensträngen. Utsnitt ur digitala fastighetskartan. Skala 1:1 000.

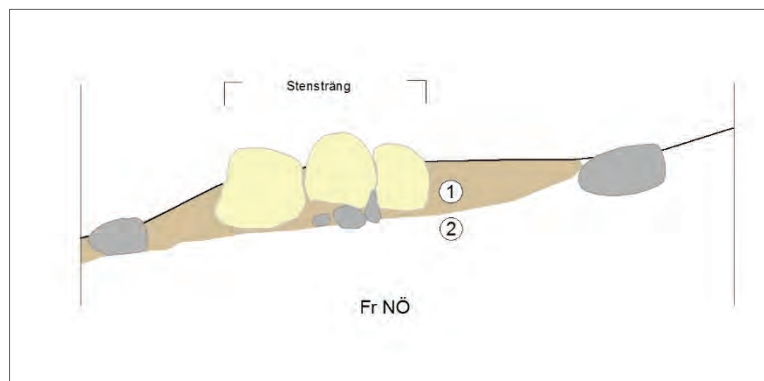
Undersökningsresultat

Kartstudien visar på ett samband mellan stensträngen och markslagsgränser. På 1742 års avmätning av Limsta infaller strängen i den dåtida övergången mellan skog och åker. Därtill verkar det som att stensträngen låg utmed Gäddeholmsvägens dåtida sträckning. Generellt tyder överensstämmelser mellan stensträngar och kända markslags- eller ägogränser på att strängarna är från efterreformatorisk tid (Eriksson 2001).

Figur 4. Schaktet och den undersökta delen av stensträngen i plan. Skala 1:100.

Stensträngen var övermossad men väl synlig i markytan. Den är totalt 53 meter lång och bredden varierar mellan 0,5 och 1,5 meter. Strängen är en- till flerradig. Den undersökta delen av stensträngen var 5,5 meter lång (NÖ–SV) och 0,95×1,4 meter bred. Strängen var en- till flerradig och enskiktad. Stenarna var mellan 0,1–0,8 meter stora och det förekom inslag av markfasta stenar (se figur 4–5). Strängen kan därmed karakteriseras som en påbyggd naturbildning. I nordöst upphörde stensträngen vid två större block. De stenar som först bedömdes kunna utgöra en fortsättning av stensträngen, nordöst om blocken, visade sig utgöra naturlig moränsten som efter rensning flöt ihop med den omgivande moränen. Mot väster tangerade schaktet berg i dagen.

Figur 5. Sektion av stensträngen, Irsta 234:3. Skala 1:40.
Lagerbeskrivning: 1) Matjord 2) Silt med moränsten.

Inom den yta som öppnades påträffades det inte några anläggningar eller kulturlager som indikerar att det finns av andra typer av fornlämningar, t.ex. boplatslämningar, på platsen.

*Figur 6. Den undersökta delen av stensträngen efter framrensning sedd från sydväst.
Foto Jan Åhlström.*

Tolkning och utvärdering

Undersökningen omfattade en fem meter lång sträcka av en stensträng och undersökningsytan var därmed liten. Några lämningar utöver strängen framkom inte. Inmätningen visar att strängen är längre än vad som anges i FMIS. Att döma av undersökningen stämmer den framrensade strängen väl med utseendet innan undersökningen. Stensträngen är välbevarad och har varit en hägnad i gränsen mellan skog och åker, så som förhållandet framstår på en avmätning från 1742 och häradsekonomen från tidigt 1900-tal. 1700-tals kartan visar också att stensträngen troligen har legat parallellt med en väg som därefter kom att få en delvis ny sträckning. Vid undersökningen framkom inte något som direkt daterar stensträngen. Indirekt bedöms stensträngen vara sentida (efterreformatorisk) utifrån närheten till markslagsgränsen och vägen.

Referenser

Eriksson, T. 2001. Agrara lämningar vid Falktorp. Stensträngar och odlingsrösen. Västmanlands Läns Museum, Kulturmiljöavdelningen, Rapport 2001:20. Västerås.

Geometerisk avmätning av Limsta, 1742, LMV akt T22-21:1

Häradsekonomska kartan, 1905–11, blad Gäddeholm Rak id J112-74-3

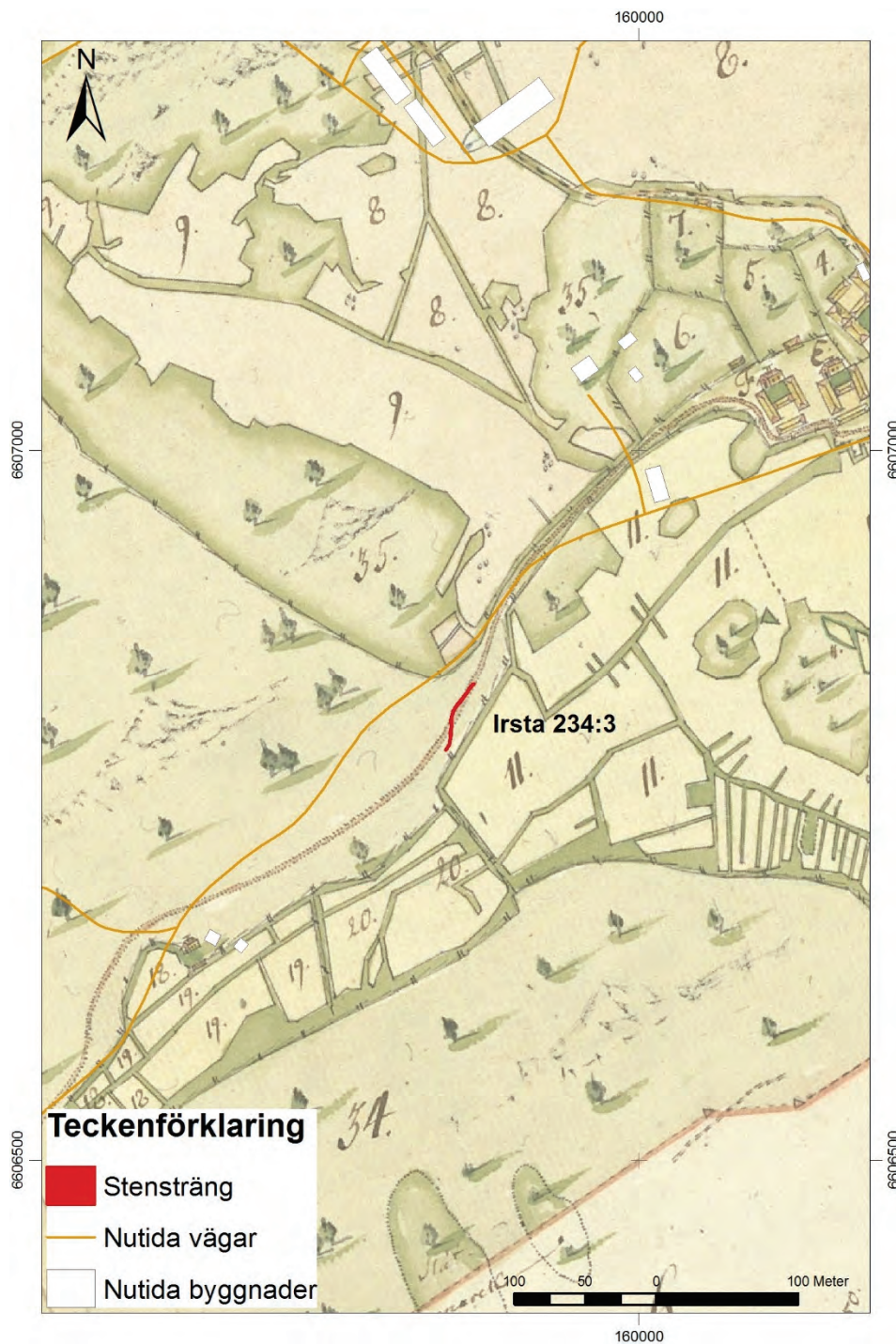
Uppgifter ur FMIS 2013-09-04

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM13061
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2049-13, 2013-06-14
<i>Undersökningsperiod:</i>	2013-08-28
<i>Exploateringsyta:</i>	48 m ²
<i>Personal:</i>	Jonas Ros och Jan Ählström.
<i>Belägenhet:</i>	Limsta 1:1, Irsta socken, Västerås kommun, Västmanland, Västmanlands län.
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G Ij (Rt 90 2,5 gon V).
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 1630
<i>Koordinater:</i>	X6606829,526 Y159881,236
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjdmätning gjordes.
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Mätdata, en planritning, en sektionsritning och sju digitala fotografier slutförvaras hos VLM.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.

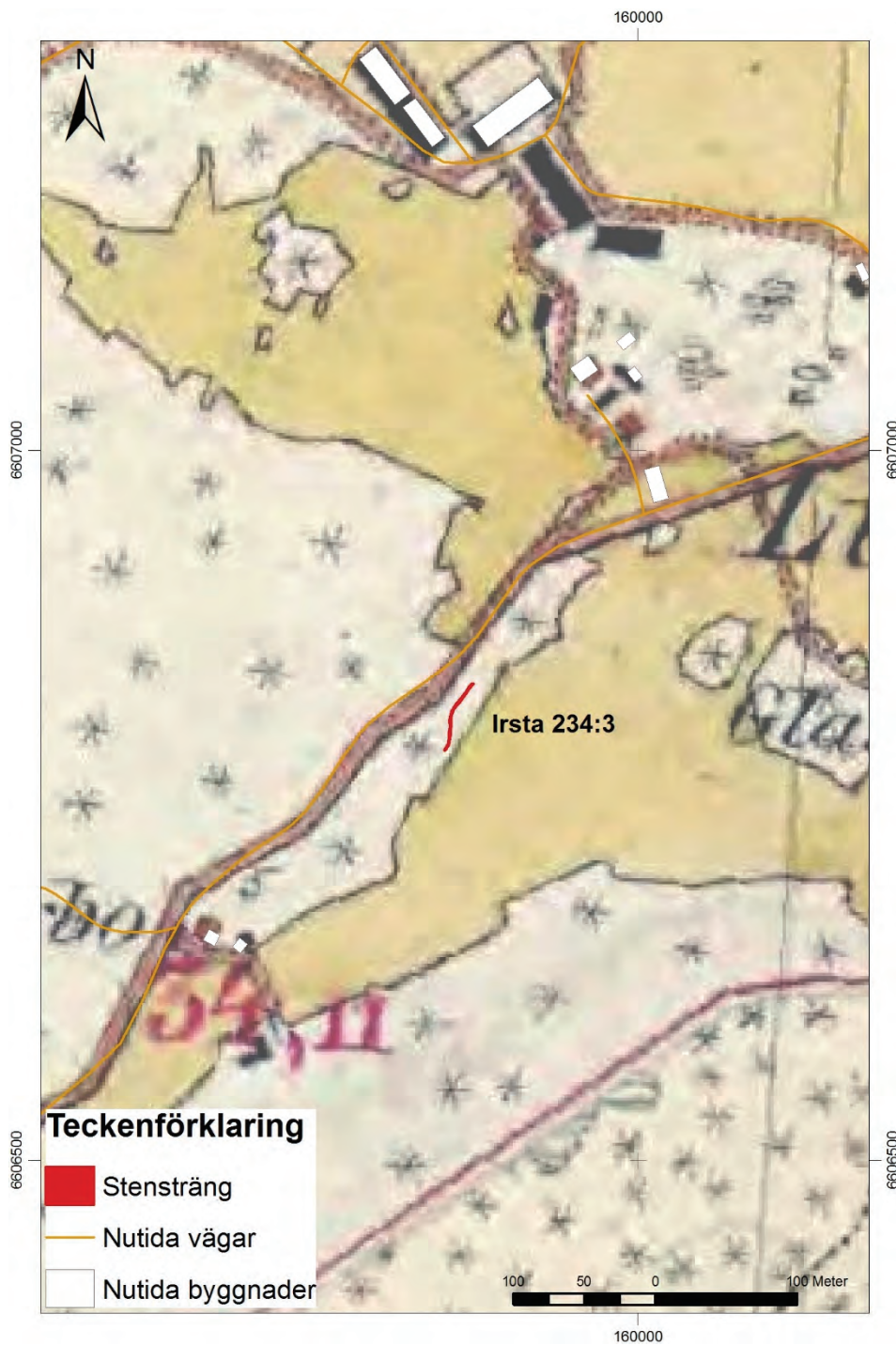
Bilagor

Bilaga 1 Geometrisk avmätning av Limsta från 1742

Avmätningen visas mot skikten vägar och byggnader från fastighetskartan. Stensträngen är markerad med en röd linje. På kartan ses stensträngen ligga i anslutning till en äldre väg och nordväst om en inhägnad åker. Skala 1:5 000.

Bilaga 2 Häradsekonomiska kartan från 1905–11

Kartan visas mot skikten vägar och byggnader från fastighetskartan. Stensträngen är markerad med en röd linje. På denna karta finns nuvarande Gäddeholmsvägen. Stensträngen ses i marken mellan vägen och åkermarken i sydöst. Skala 1:5 000.